ПОЕЗІЇ ШЕВЧЕНКА В МАЛОВІДОМИХ ПЕРЕКЛАДАХ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ*

Поезії Тараса Шевченка публікуються друком у польських перекладах уже в 60-х роках XIX ст. З цього часу по сьогоднішній день вийшло в світ чимало збірок, а також появилось ряд перекладів у польській пресі і в деяких виданнях. Шевченкознавці, коли йде мова про польські переклади поезій Т. Шевченка, називають загальновідомих перекладачів як Л. Совінський, В. Сирокомля, А. Гожалчинський, П. Свенціцький, С. Грудзінський, С. Твердохліб, Ч. Яструмбец-Козловський, Я. Івашкевич, В. Слободнік, Є. Єнджеєвич та інші. Однак дослідники забувають сказати слово про маловідомих перекладачів Т. Шевченка, до яких належать: Марія Грушецька, Вільгельм Фельдман, Теофіль Шумський, Іван Франко, Роман Гамчикевич та інші. Вони виступили з перекладами Т. Шевченка в польській пресі другої половини XIX і на початку XX ст. Правда, я у 1964 р. охарактеризував їх переклади, звернувши увагу і на незареєстровані бібліографами окремі переклади П. Свенціцького і С. Грудзінського, використані ними в оригінальних художніх творах[1].

Проте маловідомі переклади, що їх здійснили в міжвоєнний період Ю. Чехович («Заповіт», «Ой діброво — темний гаю») і А. Середницький («Сонце заходить, гори чорніють»), у 1941 р. Л. Пастернак («Заповіт») та П. Кожух («І небо не вмите, і заспані хвилі»), після війни В. Борунський («Доля», «Муза» і «Слава») для Шевченкової повісті «Щоденник» у польському перекладі з 1952 р., а також В. Слободнік («Думи мої, думи мої, ви мої єдині», «Якби зустрілися ми знову»), М. Яструн («Мені однаково») і К. Яворський («Не гріє сонце на чужині», «Ой гляну я подивлюся», «Ми заспівали, розійшлись») на замовлення «Нашої культури» за 1959 р. (№ 2) і 1961 р. (№ 2) і (№ 4) не стали ще предметом дослідження. В «Нашій культурі» за 1963 р. № 9 в статті А. Верби «Україніка в музеях Польщі» подано інформацію про переклади творів Т. Шевченка Т. Бохенським, що помер 16.XII.1952 р. в Закопаному. Він перекладав твори багатьох літератур. У IX томі перекладів під заголовком «Гостинець» є серед перекладів поезій багатьох українських авторів твори Т. Шевченка, а саме «Садок вишневий коло хати», «Минають дні», «Мені тринадцятий минало», «Кавказ», «Молитва» та «Заповіт». Характерно, що проф. М. Якубець у збірці «T. Szewczenko, Wybór poezji» (Wrocław, 1974) не поінформував про ці переклади у бібліографічних довідках, доданих до названих поезій польською мовою, але виконаних іншими перекладачами. У дальшій частині статті я подаю стислий огляд цих маловідомих перекладів у хронологічній послідовності, несправедливо забутих шевченкознавцями. До огляду цих творів додаю інформацію і про ті переклади, що їх склали Б. Жиранік («Якби ви знали, паничі») і Е. Зих («Сон») для «Українського календаря» 1974 й 1976 років.

У 1955 р. видано збірку поезій Ю. Чеховича «Wiersze wybrane», в якій опубліковано і невідомі його переклади. У передмові до збірки про переклади написано так: «Чехович як перекладач не був відомий. Щойно вперше зібраний у цьому томі обширний вибір перекладів вказує на широке коло його зацікавлень у цій ділянці. Поет

* Подаємо за: Пачовський Т. Поезії Шевченка в маловідомих перекладах польською мовою // Наша культура. — 1976. — № 3. — С. 1–4.

перекладає з багатьох мов: з французької, англійської, чеської, української і російської, причому найбільше переклав він з української і російської поезії як класичної, так і сучасної, що свідчить про особливе зацікавлення літературою цих народів»[2]. З української класичної поезії XIX ст. Ю. Чехович зацікавився творами Т. Шевченка, з української радянської літератури поезіями П. Тичини і М. Бажана, з Шевченкових поезій переклав він польською мовою «Заповіт» (рядки 1–8 та 17–24) та «Ой діброво — темний гаю!»[3]. Ці переклади були здійснені, мабуть, на початку 30-х років.

Переклад «Заповіту» Т. Шевченка відповідає оригіналові, хоч Ю. Чехович вносить незначні стилістичні зміни. Ритміка оригіналу з парним римуванням збережена у перекладі. Правда, Ю. Чехович не завжди вміє передати польською мовою поетичну стисліcть Т. Шевченка. Однак його переклади сприймаються добре. Для ілюстрації цитую початок вірша «Ой діброво — темний гаю!» в перекладі у порівнянні з оригіналом:

У Т. Шевченка:

Ой діброво — темний гаю!
Тебе одягає
Тричі на рік… Багатого
Собі батька маєш [4].

У Чеховича:

Hej, dąbrowo, ciemny gaju,
Ojciec twój bogaty
Trzykroć w roku cię ubiera
W różnolite szaty.

Вірно передані в перекладі і дальші частини поезії, в якій колоритно відтворені три основні пори року: весна, осінь і зима. Переклад вірша «Ой діброво — темний гаю!» вперше виконаний Ю. Чеховичем польською мовою.

Ю. Чехович перекладав так, щоб донести до польського читача красу поезії Т. Шевченка. Його переклади, незважаючи на незначні зміни, поетичні і в цьому їх значення.

Переклад поезії Т. Шевченка «Сонце заходить, гори чорніють», здійснений польською мовою А. Середницьким, був надрукований 1938 р. у журналі «Droga pracy» № 3, що виходив у Кременці.

З нагоди 80-тої річниці з дня смерті Т. Шевченка у львівській газеті «Czerwony Sztandar» за 7.III.1941 р. (ст.4), поряд зі статтею М. Пєкарського «Син народу», присвяченою українському Кобзареві, та передруком перекладів К. Вєжинського («Огні горять, музика грає»), Б. Лепкого (Думи мої, думи мої, ви мої єдині») і Ч. Яструмбца-Козловського («Садок вишневий коло хати»), що були відомі польському читачеві ще в 30-х роках, вперше опубліковано у переладах Л. Пастернака і П. Кожуха «Заповіт» та «І небо невмите, і заспані хвилі». Ось як звучить початок і кінець перекладу Л. Пастернака:

Kiedy umrę, pochowajcie
Na szczycie mogiły,
Pośród stepu szerokiego,

Ukrainy miłej,
Aby łany rozłożyste,
Dniepr i brzegi strome
Było widać, aby słychać
Było rwące gromy.
Pochowajcie i wstawajcie,
Kajdany porwijcie
I krwią wrażą, złą posoką
Wolność swą obmyjcie.
Mnie zaś w wielkiej już ojczyźnie,
W kraju wolnym, nowym,
Pamiętajcie wspomnieć czasem
Dobrym, cichym słowem.

Л. Пастернак, як видно з наведених уривків, намагався як найточніше передати оригінал і тому в перекладі помітні тенденції до буквалізму. Згодом він склав другий варінт перекладу «Заповіту», що був використаний у збірці з 1955 р. («T. Szewczenko, Utwory wybrane», ст. 149).

Наводжу уривки цього варіанту:

Kiedy umrę, to na wzgórzu
Wznieście mi mogiłę,
Pośród stepu szerokiego
Ukrainy miłej.
Aby łany rozłożyste
I brzeg Dniepru stromy
Można było widzieć, słyszeć
Jego grzmiące gromy.

Pochowajcie mnie i wstańcie,
I kajdany rwijcie,
I posoką, wrażą, juchą,
Wolność swą obmyjcie.
Mnie zaś w wielkiej już rodzinie,
W kraju wolnym, nowym,
Pamiętajcie wspomnieć czasem
Dobrym, cichym słowem.

Тільки що зацитовані рядки свідчать, що Л. Пастернак у другому варіанті творчо й більш художньо підійшов до оригіналу, що надало перекладові тривалого достоїнства.

У ряди перекладачів Т. Шевченка вступив у 1941 р., як уже згадувалось, не тільки Л. Пастернак, але і П. Кожух, який переклав на польську мову вірш «І небо невмите, і заспані хвилі», що змальовує настрої українського поета на засланні. Чи П. Кожух зміг передати почування Т. Шевченка? Порівняймо оригінальний текст поезії з перекладом:

У Т. Шевченка:

І небо невмите, і заспані хвилі;
І понад берегом геть-геть,
Неначе п'яний, очерет
Без вітру гнеться. Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,
Понад оцим нікчемним морем
Нудити світом? Не говорить,
Мовчить і гнеться, мов жива,
В степу пожовклая трава;
Не хоче правдоньки сказать,
А більше ні в кого спитать.
(II, 105)

У П. Кожуха:

I niebo nieumyte, i fale zaspane,
I daleko nad brzegiem w pustce szczerej
Jak gdyby pijany, zgina się oczeret
W powietrzu cichym. Miłościwy Panie!
Czy długo jeszcze mojemu cierpieniu
W tym niezamkniętym więzieniu
Nad oceanem, gdzie fala opada,
Nie znając huku burz. Nie odpowiada,
Milczy w oddali i jak żywa gnie się
Trawa, którą zieleni pozbawiła jesień.
Nie chce rzec prawdy, smutno mgłą osnuta,
A prócz niej nie ma kogo pytać tutaj.

Співставлення текстів доводить, що П. Кожух зумів відтворити образи і роздуми Т. Шевченка, зберіг його тропи (порівняння і персоніфікації), доніс до польського читача зміст чудової української поезії. Однак читач не був спроможний передати стисліcть і простоту Т. Шевченка. У П. Кожуха є поширення опису окремих образів, що було зумовлене в значній мірі формою перекладу. Перекладач використав в основному 11-складовий вірш, характерний для польської класичної поезії, у Т. Шевченка переважно 8-складовий. Хоч П. Кожух не дорівняв І. Франкові, який ще в 1893 р. майстерно переклав на польську мову вірш «І небо невмите, і заспані хвилі», проте його переклад залишає у читача приємне враження і не поступається перед перекладом О. Лапського, складеним недавно.

У 1952 р. опубліковано «Щоденник» Т. Шевченка в польському перекладі Г. Манкевич-Шанявської, в якому використовуються вірші «Доля», «Муза», «Слава» і «Сон» («На панщині пшеницю жала»), що їх переклав польською мовою В. Борунський. Дивно, що польські шевченкознавці не помітили перших трьох віршів, у зв'язку з чим їх зараховуємо до маловідомих польських перекладів. Хоч вірші «Доля», «Муза» і «Слава», що становлять своєрідний триптих про долю Т. Шевченка як поета, були

вже вдомі польському читачеві його рідною мовою, проте В. Борунський переклав їх по-своєму. Переклади В. Борунського відтворюють оригінал. Ось як звучить початок вірша «Доля» в оригіналі і в перекладі:

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене, маленького, за руку
І в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку.
(II, 268)

Wiodłaś mnie w życiu drogą prostą,
Byłaś mi przyjacielem, siostrą,
Wzięłaś za rękę mnie, biedaka,
A byłem dzieckiem niewesołym,
Do rozwiązłego wówczas diaka
Zaprowadziłaś mnie do szkoły.[4]

Фактично у перекладі передано зміст оригіналу. Ритміку української поезії, в якій переважає 9-складовий вірш, перекладач змінив на 8-складовий, що відповідає характерові польської ритміки. З усім цим можна погодитися. Однак читача не задовольняє те, що В. Борунський одні деталі пропускає (про долю, яка була для сироти братом), інші додає (те, що поет був невеселою дитиною). Крім цього розповідь оригіналу виражена більш поетично, ніж у перекладі. Такі ж риси характерні і для перекладу поезій «Муза» і «Слава», виконаного В. Борунським.

Більш художніми виявилися ті переклади, що їх здійснили В. Слободнік, М. Яструн і К. Яворський на замовлення варшавського журналу «Наша культура».

В. Слободнік, відомий поет і перекладач Т. Шевченка ще з 30-х років, склав у 1959 р. для «Нашої культури» (№ 2, ст. 4) переклади двох його поезій: «Думи мої, думи мої, ви мої єдині» і «Якби зустрілися ми знову», попередивши їх невеликою статтею, в якій з'ясував принципи перекладу Шевченкових поезій на польську мову. Декілька думок із цього приводу висловив В. Слободнік у вступі до упорядкованої ним збірки «T. Szewczenko, Utwory wybrane» (Варшава, 1955), до якої увійшло чимало його перекладів. В. Слободнік уважає, що перекладачеві Т. Шевченка бажано брати за зразок художні прийоми польських поетів «української школи» та кращих перекладачів Шевченкової поезії, пам'ятаючи одночасно про особливості польської ритміки. У статті наголошено теж на тому, що «передусім йдеться про те, щоб віддати духа поетичного твору, який перекладається, а дослівний переклад у цьому випадку не завжди є найщасливішим випадком». Інакше кажучи, польський літератор бореться за творчий переклад, виступав проти буквалізму. Це потверджує В. Слободнік і на практиці. Для прикладу цитую уривок його перекладу «Думи мої, думи мої» у порівнянні з оригіналом:

Т. Шевченко:

Думи мої, думи мої,
Ви мої єдині,

Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині.
Прилітайте, сизокрилі
Мої голуб'ята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
З киргизами убогими.
(II, 3)

В. Слободнік:

Dumki moje, dumki moje,
Wy moje jedyne,
Wy mnie choć nie porzucajcie
W czarną, złą godzinę,
Gołąbki me siwoskrzydłe,
Lećcie, przybywajcie
Spoza Dniepru szerokiego,
Na stepie hulajcie
Z kirgizami ubogimi.

Переклад точний і поетичний. Це ж характерно і для перекладу вірша «Якби зустрілися ми знову», для Шевченкових поезій, перекладених В. Слободніком раніше, а також для перекладів, надрукованих в «Українському календарі» за 1964 р.: «Та не дай, господи, нікому» та «І широкую долину». Слід зазначити, що переклад «Та не дай, господи, нікому» не є зареєстрований шевченкознавцями. Переклади В. Слободніка посідають почесне місце в польській Шевченкіані.

До кращих зразків Шевченкових поезій польською мовою належать також переклади, складені в 1961 р. М. Яструном і К. Яворським.

М. Яструн, видатний сучасний польський письменник, переклав два вірші Т. Шевченка: «Пророк» і «Мені однаково». Друком появилися вони в лютневому номері «Нашої культури» за 1961 р. (ст. 6). Обидва переклади майстерні. Ось початкові і кінцеві рядки перекладу «Мені однаково», на який не звернули увагу критики:

To obojętnie mi, czy będę
Na Ukrainie żył czy nie,
Czy na obczyźnie, w śniegu, w mgle
Ktoś wspomni czy nie wspomni mnie
Tak, to mi calkiem obojętne.

… Lecz mi nie obojętne,
Czy Ukrainę podli ludzie
Przepiją w złości i obłudzie,
By ją, obrabowaną, zbudzić…
O nie, to mi nie obojętne.

Переклад не тільки адекватний, але й художній і тому виділяється серед перекладів цієї ж поезії, що їх виконали перед М. Яструном К. Блаховський, С. Твердохліб і Є. Житомирський. Висловлюю побажання, щоб М. Яструн засвоїв більше поезій Т. Шевченка польській літературі.

Популяризатор української поезії К. А. Яворський (1897–1973) після перекладеного ним у 1934 р. «Заповіту» Т. Шевченка надіслав 1961 р. до «Нашої культури» для публікації в журналі три нові переклади Шевченкових поезій: «Не гріє сонце на чужині», «Ой гляну я, подивлюся» і «Ми заспівали, розійшлись» (№ 4 «Нашої культури» за 1961 р., ст. 8). Згодом ці поезії увійшли до збіркип К. Яворського «Przekłady poezji ukraińskiej, białoruskiej i narodów kaukaskich» (Люблін, 1972, ст. 8–11), але в змінених варіантах. Найбільше змінені були переклади віршів «Не гріє сонце на чужині» і «Ми заспівали, розійшлись». Для підтвердження співсталяю обидва варіанти цього останнього вірша:

Варіант 1961 р.:

Pieśn znikła, teraz pożegnanie
Bez słów i bez rozmowy.
Kiedy nastąpi znów spotkanie?
Czy zaśpiewamy znowu?
A może… Gdzie? I będziem jacy?
I pieśń ta będzie jaka?
Nie tu i pewnie już nie tacy!
I pieśń nie będzie taka!
I tu nam smutnie się śpiewało,
Bo nie wesoło tutaj było,
Ale się przecież jakoś żyło,
Przynajmniej wspólna była żałość.
Gdy wspominaliśmy nasz kraj,
I Dniepr w urwistych brzegów cieniach,
I młode nasze tam zmartwienia,
I młody ten i grzeszny raj.

Варіант 1972 р.:

Śpiew ustał. Myśmy się rozeszli
Bez łez i bez rozmowy.
Czy kiedy się zejdziemy znowu?
Czy znowu zabrzmią pieśni?
A może… Ale gdzie? I jacy!
I śpiewki bedą jakie?
Nie tutaj pewno i nie tacy!
I śpiewki też nie takie?
I tu nam smutno się śpiewało,
Bo też i smutno tutaj było,
Ale się przecież jakoś żyło.
Przynajmniej wspólna była żałość

Na myśl o naszym miłym kraju,
I Dnieprze w stromych brzegów cieniach,
O młodych naszych tam cierpieniach
I młodym naszym grzesznym raju.

Коли порівняти варіанти перекладу з оригіналом, виявляється, що варінт 1972 р. поетичніший і вірніший, ніж перший варіант. Подібні якості спостерігаємо і у віршах «Не гріє сонце на чужині» і «Ой гляну я подивлюся», перекладених К. А. Яворським у 1961 р. і змінених у 1972 р., хоч у другому вірші введено мало змін. Усе це свідчить про творчий підхід перекладача до художнього перекладу. Проф. М. Якубець, використовуючи у названій вище збірці поезій Т. Шевченка польською мовою переклади К. А. Яворського, вибрав для публікації кращі зразки, варіанти 1972 р. Немає сумніву, що варіанти, опубліковані в «Нашій культурі», повинні також привернути увагу дослідників К. А. Яворського як перекладача Шевченкових поезій.

Б. Жиранік, відомий і досвідчений перекладач поезій Т. Шевченка, що походять з 20-х і 60-х років, подібно як К. А. Яворський, склав новий зразковий варінт перекладу вірша «Якби ви знали, паничі…», опублікувавши його в «Українському календарі» на 1974 р. (ст. 314) «Gdybyż to wiedzieć wam panicze» (раніше звучала назва: «Panicze, gdybyście zoczyli…»). Цей варінт заслуговує уваги, тим більше, що в післявоєнних польських збірках Шевченкових поезій немає вірша «Якби ви знали, паничі…».

І врешті варто сказати приємне слово і про Е. Зиха, одного з наймолодших перекладачів Т. Шевченка. Е. Зих, як пише в автобіографічному нарисі «Мої зустрічі з українською поезією» (пор. «Український календар 1976», Варшава, ст. 207–208), уже як учень середньої школи з великою любов'ю вивчав поезії Т. Шевченка, виступав з доповіддю про його життя і творчість, використовуючи в ній власні переклади поета. Пам'яткою цих юнацьких років, за словами Е. Зиха, є «записаний каліграфічним ручним друком зошит в 1950 р. під заголовком «Taras Szewczenko»» (34 ст.), в якому містилися такі його переклади польською мовою: «Якби ви знали, паничі», «За сонцем хмаронька пливе», «Як умру, то поховайте мене», «Сон» («На панщині пшеницю жала»), «У нашім раї на землі», «Літа орел, літа сизий», «Перебендя», «Реве та стогне Дніпр широкий», «Садок вишневий коло хати», «Тече вода з-під явора». Треба думати, що це вдалі спроби перекладів, в чому переконує опублікований в «Українському календарі 1976» (ст. 209) вірш «Сон» (можливо згодом удосконалений). Порівняймо початок перекладу з оригіналом:

На панщині пшеницю жала,
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать.
Воно сповитеє кричало
У холодочку під снопом.
Розповила, нагодувала.
(II, 272)

У Е. Зиха:

Żęła pszenicę w pańskim polu,
Zmęczyła się i w snopów cień
Nakarmić synka szła powoli, —
Bez odpoczynku cały dzień.
Spowite dziecię wciąż płakało,
Pod snop schowane w cieniu hen.
I rozpowiła, nakarmiła.

Переклад вірний щодо змісту і форми. Сподіваюся, що Е. Зих порадує нас новими перекладами поетичних творів Т. Шевченка.

Розглянуті маловідомі переклади, як виникає з їх стислого огляду, не позбавлені значення, вони не можуть бути байдужими як для польських, так і українських шевченкознавців. Це цінна сторінка польської Шевченкіани, що з любов'ю і пошаною передає масовому читачеві поетичне слово невмирущого Кобзаря.

[1] Пор. Т. Пачовський, Шевченко в польських перекладах 70-90 років XIX ст. Збірник праць наукової Шевченківської конференції, К., 1964, ст. 107-125.

Т. Пачовський, «Кобзар» на польській землі, ж. «Жовтень» 1964, № 1, ст. 115-120.

[2] J.Czechowicz, Wiersze wybrane, „Czytelnik", zebrali i opracowali i wstępem opatrzyli S.Pollak i J.Śpiewak, Warszawa, 1955, str. 22-23.

[3] Там же, ст. 328-329.

[4] Taras Szewczenko, Pamiętnik, Warszawa, 1952, str. 191.